

LETTERKUNDE

onderbewustzijn, de oerbron van alle intuïtieve kennis. Men bemerkt dat o.a. aan de beelden die hij gebruikt. Beelden, die, ofschoon ze oogenschijnlijk niet „redelijk” zijn, toch reële intuïtieve associaties opwekken, die appelleren aan in het onderbewustzijn „opgeslagen” gedachtencomplexen. *Rendez-vous in San Francisco* van Erik Hazelhoff Roelfzema daarentegen doet geen enkel beroep op het onderbewuste van den lezer, het is een aaneenschakeling van „wortellooze” woorden, die nergens heen reiken. Het boek is als de valsche schittering van zonlicht op de oppervlakte van een of ander kil metaal. Beide boeken zijn vrijwel in alle opzichten elkaars tegengestelde.

Een schrijver met geest is Jan van Rheenen ongetwijfeld. *De Glijbaan* is de helling die de cultureel niet sterk gebonden naar beneden rutschen, zoodra zij uit het productieproces zijn uitgeschakeld. De auteur doet in zijn verhaal voortdurend een beroep op den voorraad intuïtieve menschenkennis, in ieders onderbewustzijn in meerdere of mindere mate aanwezig, waartoe de deuren slechts met bepaalde sleutels geopend kunnen worden. Van Rheenen weet die sleutels uitstekend te hanteeren, menschen en situaties worden door enkele juist gekozen woorden volledig geteekend. Die woorden zeggen ons veel meer dan er, strikt genomen, staat. Het zijn woorden, die sleutelposities innemen en daardoor onzegbare geheimen openbaren. Dit trof ons bij dezen roman: dat er zoo oneindig veel meer aan leven in staat dan men gezien den omvang van het boek zou vermoeden. Welk een gevoelsrijkdom, welk een vlucht van teedere gedachten wordt opgeroepen door den volgenden dichterlijken

regel: „Eentonig druppen haar woorden, voorjaarsregen op het gebladerte” (pag. 95). Vol diepen zin is ook de „vergissing” van Joep, de uitgestootene die er maar niet in slaagt zich weer in de werkende gemeenschap in te schakelen: „Wat ons verbindt is onze onverbiddelijke eenzaamheid. Met schrik bemerkt hij dat hij zich vergist heeft en zegt hard en snel „eerlijkheid”! (pag. 96). Deze verwarring: eenzaamheid, eerlijkheid, geeft de tragiek van de werkloosheid schrijnender weer dan een vele pagina's lange beschrijving. Een typisch sleutelwoord is „vergissing” in den volgenden zin: „Pal voor het raam rijst de verweerde steenklomp van een kerk bij vergissing uit het rumoer van trams, auto's en fietsen”. (pag. 7). Dit ééne woordje „vergissing” roept, voor wie er gevoelig voor is, een gedachtenwereld op die, met alle tusschenliggende gamma's, reikt van de middel-eeuwsche kathedralen tot de tegenwoordige karakterlooze groote-stads-architectuur.

Van Rheenen is een uitstekend menschenkenner, een specialist blijkbaar in de mentaliteit van *die* werkloozen die bij gebrek aan cultureele gebondenheid moreel ten onder gaan. Joep Cassel is echter wel een triest specimen dier overbodigen. Het wil er bij ons niet in, dat werkloosheid onvermijdelijk moet leiden naar den moreelen ondergang, zooals *De Glijbaan* wel eenigszins suggereert. De practijk wijst trouwens uit dat velen in staat blijken uit zichzelf te putten en een tegenkracht in werking stellen. Zij cultiveeren een liefhebberij, of verdiepen zich in sociale of ethische problemen, op die wijze een dam opwerpend voor de afstompende ledigheid. Het boek is, wat dit betreft, wel wat eenzijdig en al te generaliseerend. Het had er aan ge-